

MANİSA'NIN TERMAL TURİZM POTANSİYELİ

Thermal Tourism Potential in Manisa

Dr. Nuran TAŞLIGİL*

ÖZET

Türkiye termal kaynaklar bakımından çok zengindir. Coğrafi dağılımı, nitelik ve nicelikleri çok farklı olan bu kaynaklar yeterince araştırılmadığı gibi bu doğa olayından gereği gibi yararlanılamamaktadır. Manisa, Türkiye'nin madensuyu kaynakları bakımından en zengin illerinden birisidir. Turgutlu (Urganlı), Salihli (Kurşunlu, Sard), Alaşehir (Sarıkız, Bahçedere, Horzumsazdere maden suyu, Alaşehir Ilıcası, Horzumsazdere termal kaynağı), Kula (Emir kaplıcaları, Güvercinlik, Kula, Acı Maden suyu), Gördes (Kayacık içme), Soma (Menteşe) ilçelerinin sınırları içinde toplam 19 kaynak vardır. Ülke genelinde olduğu gibi Manisa'da da bu kaynakların değerlendirilmediği görülmektedir. Mevcut kaynakların çoğu basit odalarda konaklama hizmeti sunan, sağlık koşullarına uygun olmayan yapıdaki niteliksiz işletmelerdir. Tesisler Çeşme, Balçova, Gönen gibi uluslararası standartlara uygun çağdaş turizm hareketlerinin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktır. Sadece Kurşunlu ile Urganlı'daki tesislerin bir kısmı standartlara yakın termal turizm hizmeti sunabilmektedir. Bir yandan halk sağlığını korumak ve her düzeyde insanın yararlanmasına olanak sağlamak, diğer yandan iç ve dış turizmi geliştirmek için başta Manisa ili olmak üzere termal kaynaklara gereken önemin verilmesi gerekmektedir.

Bu makaléde şifalı suların fiziksel ve kimyasal özellikleri, mevcut tesisler, sorunlar ve çözüm önerileriyle Manisa ilinin termal kaynaklarının coğrafi tanıtımı yapılmıştır.

ABSTRACT

Turkey is very rich in thermal resources. Geographic distributions and the characteristics of these resources are different. We can not appreciate enough this natural event due to the fact that it isn't researched sufficiently. Manisa is one of the richest cities in Turkey owing to the mineral water resources. There are 19 mineral springs around Turgutlu (Urganlı), Salihli (Kurşunlu, Sard), Alaşehir (Sarıkız, Bahçedere, Horzumsazdere mineral spring, Alaşehir hot spring, Horzumsazdere thermal resource), Kula (Emir hot springs, Güvercinlik, Kula, Acı mineral spring) Gördes (Kayacık), Soma (Menteşe).

It is known that these mineral springs have not been appreciated in Manisa. These hot spring resorts accommodate only simple rooms and also they

* Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Coğrafya Eğitimi Bölümü.

aren't convenient to international standards and health conditions. Present resorts aren't as convenient as is Çeşme, Balçova, Gönen for all contemporary tourism movements. Only some of the resorts can present cotemporary thermal tourism service in Kurşunlu and Urganlı.

It should be paid attention to thermal spring (especially in Manisa) in order to protect human health and to develop tourism.

The physical and chemical characteristics of healing waters, in these spas, present resorts, problems and advices of solutions, geographic presentation of thermal springs in Manisa are shown in this article.

Giriş

Gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde sanayileşme ve kentleşmenin yarattığı çevre sorunları insanların yıllık tatillerini doğaya yakın, bol güneşli ve çeşitli eğlence, spor, kültür aktiviteleri içinde geçirme isteğini yaygınlaştırmış ve önemli bir turizm talebi yaratmıştır. Özellikle belirli bir yaş ve gelir düzeyine erişen insanların, tatillerini sağlıklarının korunması ve rahatsızlıklarının giderilmesi amacıyla dinlenirken tedavi gördükleri termal merkezlerde geçirme arzusu gittikçe yaygınlaşmakta ve ülkemizde her geçen gün sağlık turizmine olan talebi arttırmaktadır. Aslında insanlığın sağlık turizmine konu olan doğal kaynaklara dayalı şifalı suların yararlanmaya başlaması çok eski tarihlere kadar inmektedir. Özellikle Romalılar'ın bazı hastalıkları şifalı sularla tedavi ettikleri, bu sularla savaşta yorgun düşen askerlerin zindeleştiğini saptadıkları ve gittikleri her yerde şifalı sular üzerinde önemli tesisler kurdukları bilinmektedir.

Yapılan araştırmalar Türkiye'nin debileri, sıcaklıkları, fiziksel ve kimyasal özellikleri çok farklı termal su kaynakları bakımından çok zengin olduğunu göstermektedir. Farklı özellikleri bulunan bu suların coğrafi dağılışı da çeşitlilik gösterir. Bir kısmı deniz kıyısından (Bodrum-Karaada, Köyceğiz-Sultaniye) bir kısmı da yüksekliği fazla olmayan dağlık bölgelerde (İnegöl-Oylat, Gediz-Murat dağı) olup daha çok Marmara, Ege, İç ve Doğu Anadolu bölgelerimizde toplanmıştır.

Gerek kaynak sayısı, gerekse kaynakların içeriği bakımından zengin olan ülkemizde bu potansiyel ne yazık ki gereği gibi değerlendirilmemektedir. İmkanların sınırlı olması detaylı araştırmaların yapılmasına, mevcut tesislerin iyileştirilmesine ve ihtiyaca cevap verecek yeni tesislerin yapılmasına imkan vermemektedir. Oysa kıyı bölgelerimizdeki gibi 4-5 ay yerine turizmi bütün bir yıla yaymak, yeni bir takım turizm merkezleri yaratabilmek, geniş iş imkanları sağlama açısından bu konuya gereken önemin verilmesi gerekmektedir. Termal kaynaklar bakımından Türkiye'nin en zengin illerinden biri olan fakat biri dışında (Kurşunlu) araştırma yapılmayan ve tanıtılmayan Manisa ili bu makaleye konu

olarak alınmıştır.

Ülke düzeyinde olduğu gibi Manisa'da da termal kaynakların yeterince değerlendirilmediği ve ülke turizmi için önem taşıyan sağlık turizminin geliştirilmediği anlaşılmıştır. İl içindeki mevcut tesisler çok ilkel olup, bunlardan sadece Kurşunlu ve Urganlı'dakiler yakın yıllarda yapılan çalışmalarla daha iyi hale getirilmiş, daha geniş bir çevreye hizmet vermeye başlamıştır. Aslında Manisa'da termal kaynaklardan yararlanma çok eski devirlere kadar iner. Yapılan araştırmalar Anadolu'nun en eski kaplıcalarından biri olan Sardes M.Ö. 7. yy'dan beri⁽¹⁾, Kula Emir hamamlarının Romalılar devrinde⁽²⁾, Turgutlu Urganlı kaplıcası⁽³⁾ ve Alaşehir ılıcasının Osmanlılar devrinde kullanıldığı göstermektedir. Hatta Evliya Çelebi Alaşehir için "bir dağın eteğinde çatal ılıcadır, üzerinde birkaç kubbeli havuzlar vardır. Suyu insan vücuduna yağ gibi cila verir." diyerek Anadolu'da çok meşhur olduğundan bahseder⁽⁴⁾. Ancak Manisa'nın sismik bakımdan Türkiye'nin en hareketli bölgelerinin birinin içinde bulunması tarihi çağlar boyunca sık sık meydana gelen depremler hamam kalıntılarının günümüze kadar ulaşmasını engellemiştir.

Kaynaklar ve Oluşumları

"Uluslararası Kaplıcalar Birliği (Fitec)"ne göre; Bir litresinde en az 1 gr eriyik halde mineral veya karbondioksit gazı bulunan sulara "Maden suyu" ya da hidromineral; ayrıca sıcaklığı 20°C'nin üzerinde bulunan maden suları sıcak maden suyu "thermal" olarak kabul edilir⁽⁵⁾. Buna göre Manisa il sınırları içinde 19 maden suyu kaynağı bulunur. Sekiz tanesi ilin güney ve güneydoğusunda, 9 tanesi kuzeydoğusunda, geriye kalan iki tanesi ise kuzeyinde bulunmaktadır.

Manisa termal sularının ilki Turgutlu'nun kuzeydoğusunda ilçeye 24 km mesafededir. İzmir-Ankara karayolundan (E.23) ayrılan bir yolla Urganlıya ulaşılır (17 km). Urganlı kasabasının 7 km kuzeyinde Urganlı kaynakları bulunur.

Salihli ilçesi sınırları içinde iki önemli termal kaynak vardır. Birincisi Salihli'nin güneybatısında Kurşunlu kaynaklarıdır. Allahdiyen ve Bahçecik köyleri arasında Kurşunlu deresinin kenarındadır. Salihli-İzmir karayolundan 3 km'lik asfalt bir yolla ulaşılır. Diğeri yine Salihli'nin güneybatısında Salihli-Ödemiş yolu üzerinde ilçeye 12 km uzaklıktadır. Bozdağların eteklerinde Sard köyü sınırları içinde Sard istasyonuna 5 km mesafededir.

Alaşehir ilçesinde dört kaynak ve bir ılıca bulunur. Alaşehir'in Şeyh Sinan mahallesinde Bozdağlar'dan Alaşehir çayına inen ve şehrin doğusundan geçen derenin sol kıyısında Sarıkız maden suyu, sağ kıyısında da Alaşehir ılıcası yer alır. Ilıcanın kaynağı bugün bulunduğu yerden 2 km daha yukarıda, bir tepenin

(1) KAHRAMAN, N., (1978) Türkiye Sağlık Turizmi. Ankara, s. 11

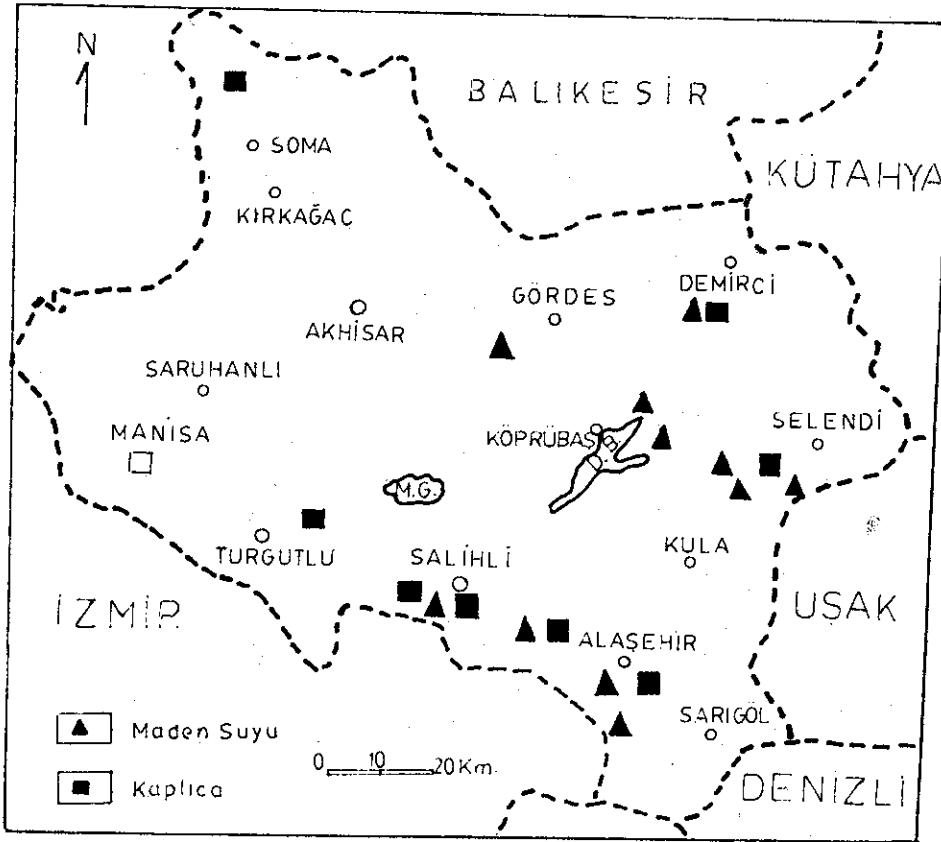
(2) KAHRAMAN, N., a.g.e., s. 11

(3) KAHRAMAN, N. a.g.e., s. 13

(4) ZİLLİOĞLU, M. (1984) Evliya Çelebi Seyahatnamesi. İstanbul s. 31.

(5) ÜLKER, İ., (1988) Türkiye'de Sağlık Turizmi ve Kaplıca Planlaması. Ankara, s. 21.

eteğindedir. İzmir-Ankara karayolundan Salihli'den sonra Denizli istikametine ayrılan yolla Alaşehir'e ulaşılır. Ayrıca İzmir-Uşak-Afyon demiryolu Menemen-Manisa-Turgutlu-Salihli'den sonra Alaşehir'den geçer. Alaşehir'in güneyinde Bahçedere köprüsünün altında iki ayrı yerden Bahçedere maden suyu kaynar. Buraya Bahçedere köy yolundan gidilebilir. Alaşehir'in kuzeybatısında yine Bozdağlar'ın eteğinde Horzumsazdere köyü yakınlarında Horzumsazdere ılıcası ve maden suyu yer alır. Küçük bir tepenin üstündeki düzlükte iki kaynak bulunur. Birinci kaynak 1,5-2 m. diğeri ise 1 m. çapında küçük iki göçük oluşturmuştur. Daha aşağılarda başkaları da vardır. Termal kaynağın yaklaşık 1 km. uzağında bir yamaç boyunca çeşitli yerlerden kaynaklar çıkar. Aşağılarda traverten oluşturan bu sular Sazdere maden suyunu meydana getirirler.

Şekil 1 - Manisa İlinin Maden Suyu Kaynakları
Figure 1 - Mineral Water Springs in Manisa

Kaynakların bir kısmı Kula-Gördes-Demirci üçgeni içinde kalır. Bunlardan dört tanesi Kula'nın kuzeydoğusundadır. Kula-eski Selendi yolu üzerinde Gediz nehrine 500 m. uzaklıkta Kula maden suyu çıkar. Aynı yol üzerinde sıcaklığı 30 °C civarında bir kaynak, yine aynı yola 500 m. mesafede Acı maden suyu

bulunmaktadır. Yolun 14. km'sinde Şehitlioğlu köyünün 1 km. güneyinde Emirhamamları termal kaynakları yer alır. Hamamderenin yamacında Gediz nehrine yaklaşık 5 km mesafededir. Beşinci kaynak ise Şehitlioğlu köyünün güneydoğusunda Güvercinlik maden suyudur. Bütün bu kaynaklara İzmir-Ankara karayolundan Kula'da ayrılıp eski Selendi yoluyla gidilebilir.

Yöredeki kaynakların bir kısmı Borlu civarındadır. Borlu'ya 4 km uzaklıktaki bir yamaçtan Ece maden suyu, Gerencik köyünün kuzeybatısında Demirköprü barajına bakan bir yamaçtan Gerencik maden suyu çıkar. Salihli-Demirci yolu üzerinde Demirci çayına karışan İcikler vadisinde Saraycık termalkaynağı ve kaplıcaların bulunduğu noktadan 500 m uzaklıkta aynı derenin bir çok yerinde Saraycık maden suyu çıkmaktadır. İzmir-Ankara karayolunun Salihli doğusundan ayrılan kısmı Demirköprü barajının batısında Köprübaşı, Borlu üzerinden Demirci'ye gider. Son iki kaynak bu yolun üzerinde bulunmaktadır.

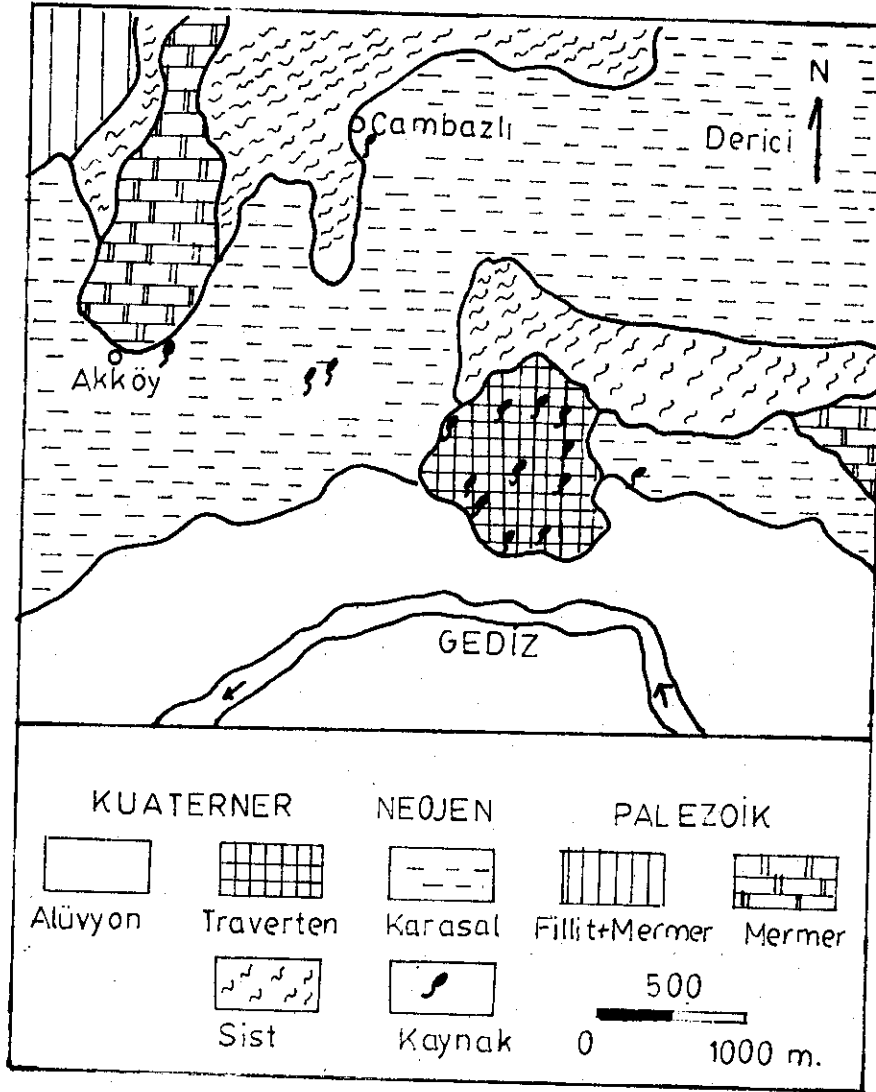
İlin geriye kalan iki kaynağından biri Gördes'in 15 km güneybatısında ilçe merkezine 22 km uzaklıktadır. Gördes'i Akhisar'a bağlayan yoldan Kayacık istikametine ayrılan yol ile Kayacık beldesinden sonra dağ yoluyla (5.3 km) ulaşılır. Yolun 300 m altında bir derenin yamacında güzel bir çam ormanının içinde bulunmaktadır. Diğer kaynak Soma'nın kuzeybatısında derenin kenarında, Menteşe köyüne 5 km mesafede bulunur. Akhisar-Soma ve Balıkesir-Savaştepe üzerinden gidilebilir.

Bilindiği gibi termal kaynaklar volkanik veya tektonik kökenlidir. Manisa'nın içinde bulunduğu Batı Anadolu grabenler sistemi kuzey-güney yönlü gerilmelerinin sonucu olup, grabenlerin oluşumu Orta/Üst Miosenden başlamakta, Kuaterner'e kadar devam etmektedir. Meydana gelen tektonik hareketler sonucu bugün Manisa yöresinde doğu-batı, kuzeybatı-güneydoğu ve kuzeydoğu-güneybatı yönlerinde uzanan, çok yerde basamaklı fay sistemleri oluşmuştur.⁽⁶⁾ Bu genç faylar boyunca termal kaynaklar ortaya çıkar. İlin, termal kaynak ve maden suları bakımından zenginliği bu yapısından kaynaklanır. Bozdağlar'ın kuzeyi faylarla sınırlanmış olup bu faylara bağlı olarak eski kütle ile Neojen'in kontak noktasından ve daha yukarıdaki faylar, batıda Salihli (Kurşunlu, Sard) doğuda Alaşehir civarındaki (Sarıkız, Bahçedere, Horzumsazdere maden suyu, Alaşehir ilıcası) maden sularının çıkışına neden olmuştur.

Turgutlu'nun kuzeyindeki yüksek topoğrafya, metamorfitlelerden meydana gelmiştir. Ovayı oluşturan alüvyonlarla metamorfitleler arasında neojen aflöre olmuştur. Neojen ile Paleozoik kontağı faylıdır. Urganlı termal kaynakları bu fay üzerinde Karadağ kütlelerinin güney eteklerinde yüzeyde görülen travertenlerin içinden yaklaşık 1 km uzunluğundaki bir sahada çıkmaktadır (Şekil 2).

İlin kuzeydoğusunda bulunan kaynaklarda bu bölgede Türkiye'nin en genç volkanizmasının oluşmasına imkan veren kuzeybatı-güneydoğu ve kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan diğer bir kırık sistemiyle ilişkilidir. Geriye kalan

(6) KOÇMAN, A., 1985. "İzmir-Bozdağlar Yöresinin Yapısal Jeomorfolojisi ve Evrimi". Ege Coğrafya Dergisi. İzmir, s. 76.

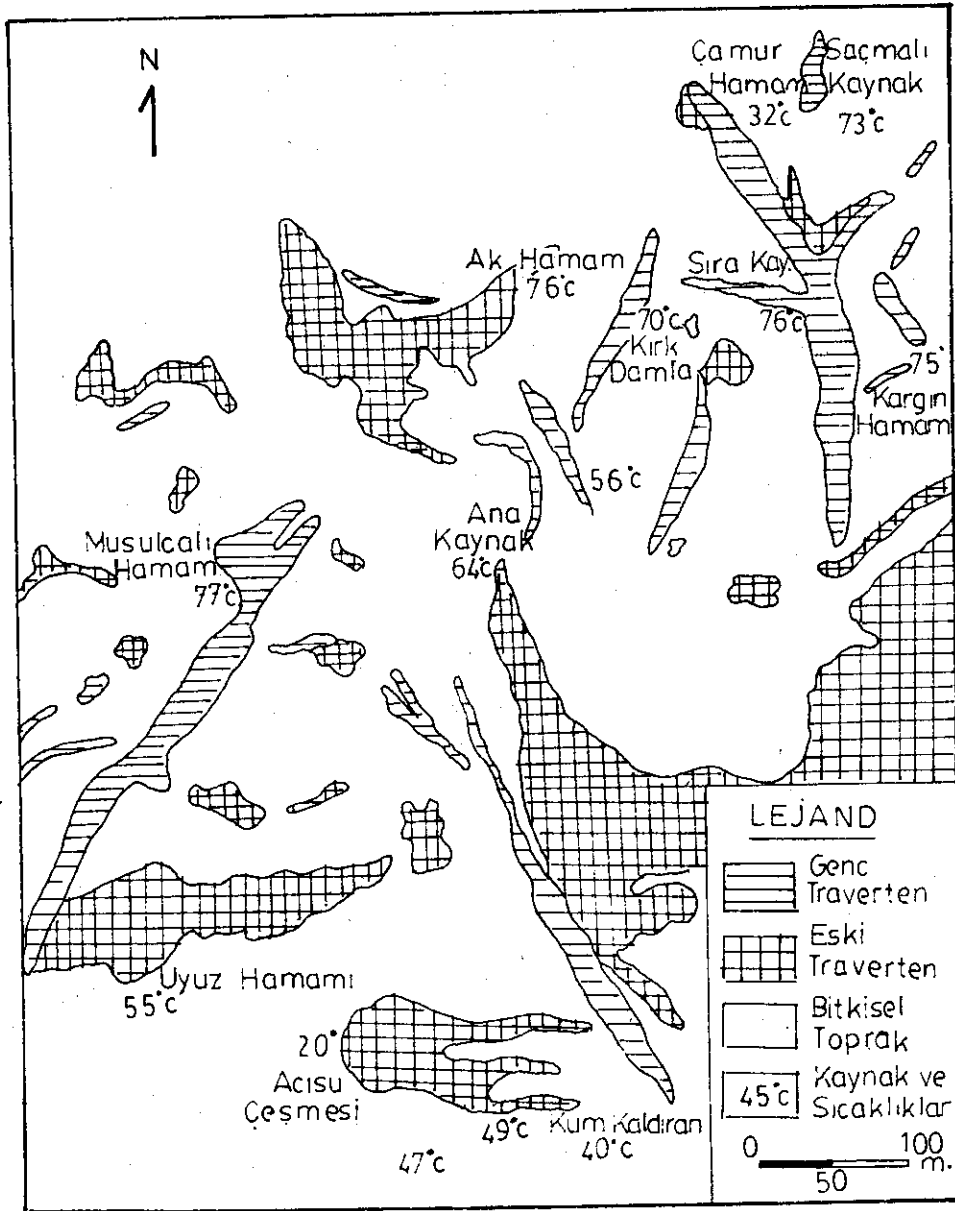

Şekil 2 - Urganlı Kaplıcalarının Jeolojik Haritası (F. Çalapkulu 1992'den)
Figure 2 - Geological Map of Urganlı Hot Springs.

kaynaklarda bölgesel faylarla ilgili olarak oluşmuşlardır.

Hidrografik Özellikler

Manisa ilinin maden suları fiziksel-kimyasal özellikleri (Tablo 1,2,3,4,5,6), sıcaklıkları ve su kapasiteleri açısından büyük farklılıklar gösterirler. Hatta aynı bölgede birbirine çok yakın mesafedeki kaynakların bile sıcaklıkları ve fiziksel özellikleri farklı olabilmektedir. Bu durumun en güzel örneği Urganlı ve Kurşunlu kaplıcalarında görülmektedir (Şekil 3).

Şekil 3 - Urganlı Kaplıcalarında Kaynaklar ve Sıcaklıkları (F. Çalapkulu 1992'den)
Figure 3 - Urganlı Hot Springs And Their Temperature

Urganlı kaynakları Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Planlama Dairesi Başkanlığı'nca yürütülen bir çalışmada sayısı 30 olarak belirlenmiş 2. derecede önemli ve öncelikli kaynaklar içinde bulunmaktadır. 1 km uzunluğunda bir alana yayılan

kaynakların sıcaklıkları 32 °C-77°C arasında değişir (Şekil 3). Daha önce yapılan çalışmalara göre sıcaklıkların arttığı tespit edilmiştir. Kaplıca tesislerinin su verimi 8 lt'sn.'dir. 1974 kişi/gün/banyo kapasitesi vardır. Bikarbonatlı (% 90.98 milival), sodyumlu (% 80.50 milival), karbondioksitli (336.16 mg/lt) bileşime sahip olan, ayrıca metaborik asit (27.33 mg/lt) ve florür (3.5 mg/lt) ihtiva eden bu kaynakların anyon ve katyonları farklılık gösterir (Tablo 1).

Tablo 1 - Urganlı Kaplıca Sularının Fiziksek ve Kimyasal Özellikleri
Table 1 - Physical and Chemical Characteristics of Urganlı Hot Springs Water

Katyonlar (mg/lt)	1*	2*	3*
Sodyum (Na)	469	449	369
Kalsiyum (Ca)	55	19	55
Magnezyum (Mg)	21	20	22
Demir-Alüminyum (Fe-Al)	-	-	-
Toplam	545	488	546
Anyonlar (mg/lt)	1*	2*	3*
Sülfat (SO ₄)	44	22	22
Klorür (Cl)	84	78	86
Bikarbonat (HCO ₃)	1599	1452	1599
Nitrat (NO ₃)	0.02	-	-
Toplam	1727	1522	1707

Veriler: Tur-Kap A.Ş. Müdürlüğü

Reference: Tur-Kap A.Ş. Head Office

1* Kaplıca içinde akan ve içme olarak kullanılan kaynak

2* Bir kayanın dibinden çıkan yeni kaynak

3* Şu anda kaplıcada kullanılan ana kaynak.

Urganlı termal suları sindirimi kolaylaştıran, özellikle safrakesesi ve karaciğer fonksiyonlarını uyarıcı etkileri bulunduğundan içme kürlerine de elverişlidir. Başta romatizmal hastalıklar olmak üzere ağrılı sendromlar ve metabolizma üzerinde de olumlu etkileri görülmektedir.

Kurşunlu(7). Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Planlama Dairesi'nin yaptığı araştırmalarda ülkemizde birinci derecede öncelikli kaplıca kaynakları içinde bulunmaktadır. Bir tepenin altında ve Kurşunlu deresinin sağ kıyısında sıcaklıkları 40°C-85°C arasında değişen beş kaynak bulunur. Maden suyu 40°C, Çelikli 40°C, Kükürtü 42°C, Kurşunlu 47°C ve bölgenin en sıcak kaynağı Radyoaktif

(7) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. DOĞANAY, H. (1992) Kurşunlu Termal Turistik Bölgesi: Turizm Yıllığı, s. 77-96.

veya Dere kaynağı 85°C'dir. 5434/gün/banyo kapasitesine⁽⁸⁾ sahip olan kaplıcanın en verimli kaynağı Radyoaktif veya Dere kaynağıdır. Kaplıca suları genel olarak bikarbonatlı (%70.78 milival), hidrojen sülfürlü (2.72 mg/lt), Karbondioksitli (653.31 mg/lt)/ bileşime sahip olup anyon ve katyon miktarı değişmektedir(Tablo 2),

Tablo 2 - Kurşunlu Kaynaklarının Fiziksel ve Kimyasal Özellikleri

Table 2 - Physical and Chemical Characteristics of Kurşunlu Springs

Katyonlar (mg/lt)	1*	2*	3*	4*	5*
Sodyum (Na)	509.105	70.443	551.586	364.803	46.782
Kalsiyum (Ca)	76.152	374.100	60.120	40.080	380.760
Magnezyum (Mg)	48.624	41.382	26.743	12.156	51.055
Demir-Alüm. (Fe-Al)	14.561	1.060	8.863	8.230	2.532
Toplam	648.442	486.985	647.312	452.269	481.129
Anyonlar (mg/lt)	1*	2*	3*	4*	5*
Sülfat (SO ₄)	245.800	324.000	129.000	212.000	198.000
Klorür (Cl)	71.000	23.500	13.130	53.250	21.300
Hidrokarbonat (HCO ₃)	1415.200	1098.000	1500.600	799.100	-
Metasilikat asiti(H ₂ SiO ₃)	132.600	37.050	191.200	8.830	46.800
Toplam	1864.600	1482.550	1893.930	1175.800	266.100

Veriler: S.S.Y.B. Refik Saydam Merkez Hıfzıssıha Enstitüsü Analiz Raporları

Reference: Refik Saydam Merkez Hıfzıssıha Institute Reports in Ministry of Health

1* Çelikli kaynak

2* Kükürtlü kaynak

3* Kurşunlu kaynağı

4* Radyoaktif veya Dere kaynağı

5* Kurşunlu maden suyu

Kurşunlu kaplıca suları sürekli içildiklerinde bronşit, nefes darlığı, sindirim sistemi, böbrek ve idrar yolları ile ilgili hastalıkların, banyo küleriyle romatizmal hastalıkların ve metabolizma bozukluklarının tedavisinde kullanılırlar.

Sard kaplıcası Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Planlama Dairesi Başkanlığı'nca yürütülen çalışmalarda 2. derecede önemli ve öncelikli kaplıca kaynakları içinde bulunur. Toplam 3 lt/sn su verimi, 740 kişi/gün/banyo kapasitesine sahip olan suyun sıcaklığı 52°C'dir⁽⁹⁾. Kaplıca suları bikarbonatlı (% 83.38 milival) kalsiyumlu (% 45.91 milival) sodyumlu (% 44.82 milival) hidrojen-

(8) ÜLKER, İ., A.g.e., s. 214.

(9) ÜLKER, İ., a.g.e., s. 292.

sülfürlü (1.58 mg/lt) karbondioksitli (491.74 mg/lt) bir bileşime sahip olup, anyon ve katyon miktarları aşağıda verilmiştir.

Tablo 3 - Sard Termal Kaynağının Fiziksel ve Kimyasal Özellikleri
Table 3 - Physical and Chemical Characteristics of Sard Thermal

Katyonlar	mg/lt	Anyonlar	mg/lt
Sodyum (Na)	220.046	Sülfat (SO ₃)	83.000
Kalsiyum (Ca)	196.080	Klorür (Cl)	39.500
Magnezyum (Mg)	12.853	Bikarbonat (HCO ₃)	1112.640
Demir-Alüm. (Fe-Al)	0.375	Metasilikat Asiti (H ₂ SiO ₃)	78.000
Toplam	429.354	Toplam	1313.140

Veriler: Sard Kaplıca Müdürlüğünden alınmıştır.

Reference: Sard of Spring Head Office

Halk arasında çamur banyoları olarak tanınan kaplıca suları bugün içme ve banyo kürlerine elverişli olup romatizmal, deri, kadın, sindirim sistemi ve göz hastalıklarına olumlu etki yapar.

Kaynağını bir tepenin eteğinden alan Alaşehir ılıcası, ılık sularındır (31.5°C). Bu yüzden sadece yazın kullanılır. Suları klorürlü (% 10.74 milival) bikarbonatlı (% 69.35 milival) ve sodyumludur (% 25.57 milival). Anyon ve katyon miktarı Tablo 4'de verilmiştir. İlicanın radyoaktivitesi 5.1 emandır. Banyo kürleri cilde parlaklık verdiği gibi suyun radyoaktif özelliğinden dolayı vücutta zindelik sağladığı da tespit edilmiştir.

Tablo 4 - Alaşehir İlicasının Fiziksel ve Kimyasal Özellikleri
Table 4 - Physical and Chemical Characteristics of Alaşehir Hot Spring

Katyonlar	mg/lt	Anyonlar	mg/lt
Sodyum (Na)	131.00	Sülfat (SO ₃)	211.50
Kalsiyum (Ca)	92.60	Klorür (Cl)	84.8
Magnezyum (Mg)	137.90	Bikarbonat (HCO ₃)	940.4
Demir-Alüm. (Fe-Al)	1.96	Metasilikat Asiti (H ₂ SiO ₃)	52
Toplam	363.46	Toplam	1288.7

Veriler: K.Ö. Çağlar (Türkiye Maden Suları ve Kaplıcaları M.T.A. Yay. 1947 Ankara) alınmıştır.

Reference: K.Ö. Çağlar Turkish Mineral Water and Hot Springs M.T.A. 1947 Ankara.

Sarıköz maden suyu Alaşehir ılıcasının hemen yakınında yer almasına rağmen sıcaklık (14.5 °C), fiziksel ve kimyasal özellikler bakımından farklıdır. (Tablo 5) Hazmı kolaylaştırdığı, sindirim organları ile karaciğer ve böbrek rahatsızlıklarına karşı şifalı olduğu çok eskiden beri bilindiğinden 1898 yılından beri şişelenerek Türkiye'nin çeşitli bölgelerine ve dışarıya ihraç edilmiştir.

Tablo 5- Sarıkız Maden Suyunun Fiziksel ve Kimyasal Özellikleri
Table 5 - Physical and Chemical Characteristics of Sarıkız Mineral Water

Katyonlar	mg/lt	Anyonlar	mg/lt
Sodyum (Na)	89.608	Sülfat (SO ₄)	119.200
Kalsiyum (Ca)	120.240	Klorür (Cl)	29.465
Magnezyum (Mg)	51.055	Bikarbonat (HCO ₃)	713.700
Demir-Alüm. (Fe-Al)	25.324	Metasilikat Asiti (H ₂ SiO ₃)	55.900
Toplam	286.227	Toplam	918.53

Veriler: Sarıkız Maden Suyu Fabrika Müdürlüğünden Alınmıştır.

Reference: Head Office of Sarıkız Mineral Water Factory

Aynı bölgede yer alan Bahçedere madensuyu (16.5°C), Horzumsazdere maden suyu (25°C) ve M.T.A. raporlarına göre 73°C'lik ısıya sahip Horzumsazdere kaynaklarıyla ilgili detaylı bir araştırma yapılmadığından özellikleri ve hangi hastalıklara iyi geldiği konusunda herhangi bir bilgimiz yoktur. Ancak Bahçedere maden suyunun içinde bol miktarda demir olduğu kaynak çevresinde bıraktığı teressübatan bellidir.

Oldukça geniş bir alana yayılmış olan Kula Emirhamamları (Emir kaynakları) kaynaklarının ısıları ve debileri farklıdır. Yetkililer tarafından "yukarıdaki kaynak" diye adlandırılan kaynak 59°C ısıya sahip ve 1.2 lt/sn'lik debisi vardır. İkinci kaynak ise 47°C'lik ısıya ve 1.4 lt/sn'lik debiye sahiptir. "Küçük hamam kaynağı" 42°C ve saniyede 1 lt çıkışlıdır. Diğer iki kaynağın ısıları aynı (37°C) fakat debileri farklıdır (1-1.5 lt/sn). Emir hamamlarının yer aldığı tepenin dereye inen yamaçlarında suları Hamam deresine akan bir çok kaynak bulunmaktadır. Yol üzerinde eski köprünün yakınında 1 lt/sn debili, 37°C ısıya sahip bir başka kaynak daha bulunmaktadır. Bunun da suları adı geçen dereye akmaktadır. Kaplıcanın suları romatizma ve kadın hastalıklarına iyi gelmektedir.

Hazmı kolaylaştıran, sindirim sistemi hastalıklarına iyi gelen, yirmi yılı aşkın bir süredir şişelenerek bölge içinde tüketilmekte olan Kula maden suyu (16.5°C) renksiz, kokusuz olup fiziksel ve kimyasal özellikleri aşağıdadır.

Tablo 6 - Kula Maden Suyunun Fiziksel ve Kimyasal Özellikleri
Table 6 - Physical and Chemical Characteristics of Kula Mineral Water

Katyonlar	mg/lt	Anyonlar	mg/lt
Sodyum (Na)	268.134	Sülfat (SO ₄)	23.225
Kalsiyum (Ca)	248.496	Klorür (Cl)	90.888
Magnezyum (Mg)	145.872	Hidrokarbonat (HCO ₃)	2013.00
Demir-Alüm. (Fe-Al)	0.020	Metasilikat Asiti (H ₂ SiO ₃)	13.191
Toplam	662.522	Toplam	2140.304

Veriler: Kula Maden Suyu Fabrika Müdürlüğünden Alınmıştır.

Reference: Head Office of Kula Mineral Water Factory.

Aynı yöredeki Acı maden suyu tetkiklerde içimi sağlığa uygun olmadığı anlaşıldığı için şişeleme tesislerinin inşaatına başlamışken durdurulmuştur. Güvencinlik maden suyunun yeterli tahliller yapılmamıştır.

Kalp-damar, mide, safra kesesi, romatizma, cilt, beslenme bozuklukları, şeker, gut, böbrek hastalıklarına iyi geldiği halk tarafından kabul edilen 45 litrelik çıkışlı, 54°C ısıya sahip Saraycık kaplıcası ve hemen yakınında yer alan maden suyunun (3 önemli çıkışı vardır), hazmı kolaylaştırdığı ve deri hastalıklarına iyi geldiği halk tarafından bilinen ve bu amaçla içilen ve suyun aktığı yerde biriken teressübatı deriye sürülen Kayacık maden suyu ile Ece, Gerencik maden sularının detaylı araştırmaları yapılmamıştır.

Mevcut Tesisler ve Özellikleri

İlin termal kaynakları ile ilgili tesisler 2 grupta incelenebilir. Birincisi konaklama ikincisi ise maden suyu şişeleme tesisleridir.

Termal merkezlerdeki konaklama tesisleri kalınabilecek en basit odalardan, son yıllarda yapılan, günün ihtiyaçlarına cevap verebilecek tek katlı bağımsız konutlara kadar farklı özelliklere sahiptirler.

Urganlı kaplıcaları Belediye'ye ait bir şirket tarafından işletilmektedir. Tesislerde toplam 116 oda bulunur. Bu odalar 5 tipe ayrılmış olup 35 tanesi E ve D tipi olarak nitelendirilir. Ziyaretçiler bu odalarda kullanabilecekleri her türlü eşyayı beraberlerinde getirirler. 35 tane C tipi oda mevcut olup bunlar belediye tarafından ihtiyaca cevap verecek şekilde düzenlenmiştir. B tipindeki 30 oda daha kaliteli döşenmiştir. Tesisin en iyi oda sayısı 16 olup, bunlar son yıllarda inşa edilen tek katlı evlerde bulunmaktadır. Isıtma tertibatı olmadığı için tesisler haziran başından ekim sonuna kadar faaliyet gösterir. Kasım başında kapanır. Oysa Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi'nin yaptığı bir çalışmaya göre Urganlı kaplıca sularının 18 milyon K.cal/saat ısı kapasitesiyle Türkiye'de ısıtmada kullanılan birçok yere göre avantajlı olduğu ve bu enerji potansiyeliyle 100 m2 büyüklüğünde 3000 konutun ısıtılacağı belirlenmiştir. Temmuz, ağustos aylarında % 100 kapasiteyle çalışan tesis ihtiyaca cevap vermediği için belediye tarafından planlı olarak geliştirilmeye çalışılmaktadır. Tesiste kalanların büyük çoğunluğunu Manisa ve İzmir ilinden gelenler oluşturur. Çok az sayıda yurt dışında çalışan işçilerimiz vardır.

Eskiden çamur banyosu olarak yararlanıldığından kaynaklarda Sard çamur hamamları olarak geçen Sard kaplıcalarında, bir yamaca inşa edilmiş 18 odalı bir otel ve yanyana odaların sıralandığı binalarda 65 tanesi banyolu ve 100 tanesi banyosuz oda vardır. Bir kısmı yaklaşık elli yıl önce inşa edilen tesis haziran-ekim (yaz sezonu) arasında kullanılır. Bir sezonda ortalama 5000-7000 kişinin konakladığı tesisler tam kapasiteyle çalıştıkları halde ihtiyaca cevap verememektedirler.

Manisa ilinde en iyi termal tesisler Kurşunlu'da bulunmaktadır. 1965 yılında

yapılmış basit barakalar ve çadırlar 1985 yılından itibaren daha iyi duruma getirilmiştir. Bugün kaplıcada bulunan 70 adet evin 50 tanesi 3 yataklı (villa tipi), 20 tanesi de 2 yataklı olmak üzere toplam 290 yatak kapasitesi vardır. On günlük devreler halinde kiraya verilen evler küvetli banyolu olup her türlü ihtiyaca cevap verebilecek (buzdolabı, fırın, telefon, gardrop) şekilde düzenlenmiştir. Konutlar jeotermal enerji ile ısıtılır ve Türkiye'de bu enerji ile ısıtılan çok az sayıda konut arasında bulunur. Bu yüzden yıl boyunca kesintisiz yararlanılır. Buna rağmen yaz mevsiminde % 100 doluluk yaşanır. Gözlemlerimize göre rezervasyonlar bir yıl öncesinden yapılmaktadır. Yıllık ortalama ziyaretçi sayısı 10.000-12.000 arasında değişir. Ziyaretçiler başta İzmir olmak üzere Ege bölgesinden gelir. Manisa, İzmir, Muğla, Balıkesir illerinden gelenlerin yanısıra yurt dışında çalışan işçiler de ziyaretçiler arasındadır.

Osmanlılar zamanından beri işletilen Alaşehir ilçesinde biri erkekler diğeri kadınlar için üstü açık iki büyük, iki tane de aileler için daha küçük özel havuzlar bulunmakta olup, konaklama tesisleri yoktur. Yaz mevsiminde Alaşehir halkı bu havuzlardan yararlanır.

İlin en eski kaplıcalarından biri Emirhamamları'dır. Romalılar zamanında işletildiği bazı kalıntılardan anlaşılır. Su kaynağının yakınlarında bulunan bir kabartmada hasta olup tedavi sonucu iyi olduğunu gösteren insan figürü buranın eski bir tedavi merkezi olduğunu göstermektedir. Bugün mevcut bulunan tesisler çok eskidir. Tek katlı inşa edilmiş birkaç binada toplam 34 oda bulunmaktadır. Odaların bazılarında küvet bulunmakta, küvet bulunmayan odalarda kalanlar banyo ihtiyaçlarını biri kadınlar diğeri erkeklerle ayrılmış küçük ve büyük hamamdan karşılamaktadırlar. Haziran ayının başından onbeş ekime kadar açık olan tesisler Belediye tarafından işletilmektedir. Bir sezonda takriben 10.000 kişiye hizmet veren tesisler bu sene Kula Belediyesi'nin sınırlı imkanlarıyla onarılarak daha iyi hale getirilmeye çalışılmıştır. Tesisler, İzmir ve Uşak başta olmak üzere çevre illerden ve cumartesi, pazar yakın çevreden gelen ziyaretçilerin ihtiyaçlarına cevap verememektedir.

Krezus'un hamamı olduğu söylenen harabelerin yanında 1988 yılında inşa edilen Saraycık kaplıcası Borlu Belediyesi tarafından işletilir. Termal kaynağın hemen altında bir yamaca inşa edilmiş birbirine bitişik 19 oda bulunmaktadır. Kaplıcada erkekler ve kadınlar için olmak üzere iki ayrı hamam bulunmaktadır. Mart-ekim döneminde açık olan tesisler bir sezonda yaklaşık 4000 kişiye hizmet vermekte, İzmir ve yakın çevresinden gelen ziyaretçiler içinde yabancılara rastlanmamaktadır. Suyunun kalitesi çok eskiden beri bilinen fakat yeterli tesislerin yapılamadığı Saraycık kaplıcası ne kalite ne de kapasite açısından ihtiyaca cevap verememektedir.

İhale usulüyle kiralanen ve işletilen Menteşe kaplıca tesisleri tıpkı diğerleri gibi yanyana odalar halindedir. Odaların içinde küvet olup, ayrıca iki tane üstü kapalı havuz bulunmaktadır. Çevre halkının faydalandığı bu tesislerin de iyi olduğu söylenemez.

Manisa ilindeki kaplıca tesislerinin, 1987 yılından itibaren kaliteli tesislere kavuşturulan Kurşunlu ve yine yakın yıllarda Urganlı'da yeni ilave edilen birkaç evin dışında hiçbiri sağlık turizminin gerektirdiği ve günümüzün ihtiyaçlarına cevap verebilecek durumda değildir. En kısa zamanda bunların daha iyi duruma getirilmeleri gerekmektedir.

Maden suyu şişeleme tesislerine gelince; bunların en eskisi Sarıkız maden suyu tesisleridir. Alaşehir'de ilk açılan eczanein sahibi İlyâ ile İzmir'de bulunan Anadolu Eczâ Deposu sahibi Atanaşula biraderlerin gayretiyle tahlilleri yaptırılan su, kovalıklardan çıkarılarak bir binaya nakledilmiş ve şişelere doldurularak başka bölgelere ihrac edilmeye ve "Alaşehir Sarıkız Maden Suyu" adı altında eczanelerde satılmaya başlanmıştır. 1898 yılından 1922 yılına kadar kaynak bu şekilde işletilmiş, adı geçen şahısların Türkiye'den ayrılmaları üzerine işletme faaliyetine son vermiştir. Daha sonraları o günkü adıyla Hilali Ahmer (Kızılay) tarafından yeniden faaliyete geçirilmiş ve bir ara yurt dışına bile ihrac edilmiştir. Kızılay'ın Afyonkarahisar maden suyuna daha fazla önem vermesiyle Alaşehir'deki faaliyet durdurulmuş ve tesisler Afyon'a nakledilmiştir. 1975 yılında özel bir şirket (Marmara Maden Suları ve Kaynak Suları A.Ş.) tarafından maden suyu şişeleme tesisleri kurulmuş, daha sonraki yıllarda ilavelerle genişletilmiştir. Üretim kapasitesi saatte 12.000 şişe olup 83 kişi çalışmaktadır.

Kurşunlu termal tesislerine 500 m. uzaklıkta Salihli Belediyesi'ne ait maden suyu işletmesi bulunmaktadır. 1987'de hizmete giren tesiste suyun sıcaklığının yüksek olmasından dolayı önce soğutulur, daha sonra şişelere doldurulur. Saatte 15.000 şişeleme yapılmakta olup 15 kişi çalışmaktadır.

Kula yakınlarındaki maden suyu tesislerinde 23 kişi çalışmakta ve saatte 10.000 şişe doldurulmaktadır. 1972 yılından beri yaklaşık 23 yıldır tesis çalışmaktadır.

Bu üç tesisin ürünleri başta İzmir olmak üzere Ege bölgesinde tüketilir. İhracat söz konusu olmayıp zaman zaman Kıbrıs'a gönderilmektedir. İl içindeki çok sayıda maden suyu kaynağından sadece üç tanesinde tesis bulunmakta, başta Horzumsazdere, Bahçedere, Güvercinlik, Saraycık, Kayacık, Gerencik maden suları boşa akmaktadır. Oysa hazmı kolaylaştırıcı özelliğinden ve yaz mevsiminde serinletici olarak son yıllarda tüketimi artan maden sularının değerlendirilmesi gerekmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Şifalı sulara ülke sağlığı ve turizm bakımından gereken önemin verilebilmesi için değerlerinin ortaya konması gerekir. Oysa bugün Türkiye'nin şifalı sularının çoğunda olduğu gibi bu ilimizin kaynaklarının bir kısmının özellikleri ve hangi hastalıklara iyi geldiği tam olarak tetkik edilmemiştir. İl içinde zengin maden suları bulunmasına ve çok eski tarihlerden beri faydalanılmasına rağmen bu kaynakların kullanımının ilkel bir güründen kurtulamadığı söylenebilir. Yeterli sayıda nitelikli tesis bulunmadığı gibi mevcut tesislerin çoğu basit odalarda ko-

naklama hizmetleri sunan sağlık koşullarına uygun olmayan yapıdaki niteliksiz işletmelerdir. Bilinçli tedavi kürlerinin uygulandığı, uzman personel ve doktorun bulunduğu gerçek anlamda termal turizm hizmeti sunan hiçbir işletme yoktur. Sadece Kurşunlu normal standartlara uygun bir termal turizm hizmeti sunabilmektedir. Biri hariç (Kurşunlu) ısıtma tertibatı olmadığı için mevsimlik kullanılabilir. Yaz sezonunda % 100 dolu çalışmalarına rağmen ihtiyaca cevap vermemekte hatta Urganlı'da olduğu gibi 2500 kişiye cevap vermesi gerekirken yaklaşık 10.000 kişiye hizmet verdiği görülmektedir. Tesislerde dış turizme açılmak için gerekli koşullar sağlanmamış olup çalışmalarda yapılmamıştır.

Bugün mevcut tesislerin yeniden ele alınması, bakım ve onarımdan geçirilip yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Belediyelerin sınırlı imkanlarıyla bu işleri yapmalarına olanak yoktur. Bir takım özendirici teşviklerle özel sektörün bu alana çekilmesi gerekmektedir.

Ülkemizde olduğu gibi Manisa ilinde de termal kaynaklar yeterince değerlendirilmemektedir. Değerlendirilmemiş boşa akan her kaplıca suyu sağlık yönünden olduğu gibi ekonomik yönden de büyük kayıptır. Bu amaçla her düzeyde insana yararlanma olanağı sağlayan, iç ve dış turizme hizmet verebilecek yeni tesislerin yapılması gerekmektedir. Bunların özellikle yerleşme planlarının yapılması, mimarinin doğa güzelliklerine uyması gerekmektedir. Ayrıca kür uygulama metodlarına, teknik teçhizata sahip olarak, düzenlenmelidir. Tesislerin günün koşullarına uygun çeşitli spor üniteleri, açık ve kapalı yüzme havuzları, yürüyüş yapabilecek gezinti yollarının bulunması gerekmektedir.

Manisa, termal turizm dışında zengin turistik değerlere sahiptir. Lidya devletinin başkenti Sardes'in kalıntıları, Demirköprü barajının batısında Prehistorik döneme ait ayak izleri gibi tarihi zenginlikler bunların başında gelir. Kula ve çevresi Türkiye'de en geç volkanizmaya sahne olmuş yörelerden biridir. Koniler, kraterler, vadileri dolduran lav akıntıları bölgeye yabancı herkesin dikkatini çekmektedir. Bozdağlar bitki örtüsünün çeşitliliği, Bozdağ ve Gölcük gibi rekreatif yaylaları, Spil Dağı Milli Parkı, Sultan Yaylası, Demirköprü Barajı, Marmara Gölü'nün çevresi ilin diğer tabii zenginliklerini oluşturur. Bütün bu potansiyelin termal turizmle birlikte tanıtılması gerekmektedir.

Mevcut tesislerin iyileştirilmesi, yenilerinin yapılması turizm gelişme bölgeleri dışında kalan fakat onlara yakın olan Manisa'da yeni iş alanları yaratacak, il ve ülke ekonomisine katkılarda bulunacak, iç ve dış turizmden belirli bir pay alması sağlanacaktır.

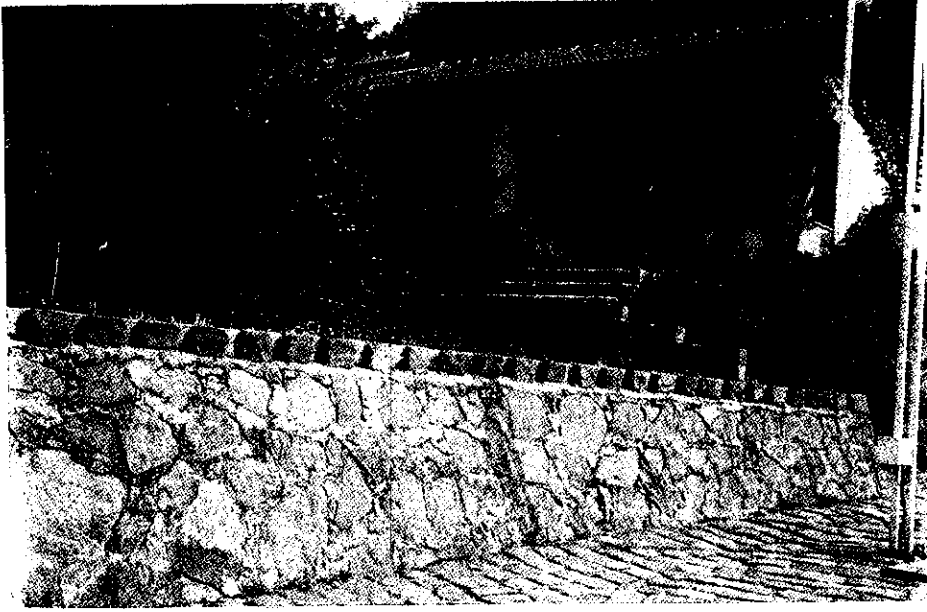
Katkı Belirtme

Araştırmacı, çalışmalarında yardımlarını esirgemeyen Kula Belediye Başkanı Selim Aşkın, Gördes Belediye Başkanı Yusuf Altıngeyik ve Borlu Belediye Başkanı Sabri Yaren'e teşekkürü borç bilir.

Kaynakça

- ARDOS, M. 1979, Türkiye Jeomorfolojisinde Neotektonik. İ.Ü. Coğr. Enst. Yay. No: 113, İstanbul.
- ASLAN, Z. 1993. "Türkiye'de Termal Turizmin Arz ve Talebi" Turizm Yıllığı 1993. Türkiye Kalkınma Bankası Yay., Ankara.
- ÇAĞLAR, K.Ö. 1947. Türkiye Maden Suları ve Kaplıcaları M.T.A. Enst. Yay., Seri B. No: 11, Ankara.
- DOĞANAY, H. 1992. "Kurşunlu Termal Turistik Bölgesi". Turizm Yıllığı 1992. Türkiye Kalkınma Bankası Yay., Ankara.
- ERİNÇ, S. 1970. "Kula ve Adala Arasında Genç Volkan Röliefi" İ.Ü. Coğr. Enst. Dergisi. cilt 9, Sayı 17, İstanbul.
- KAHRAMAN, N. 1978. Türkiye'de Sağlık Turizmi. T.C. Turizm Bankası A.Ş. Proje Değerlendirme Grup Başkanlığı, Ankara.
- KOÇMAN, A., 1985. "İzmir-Bozdağlar Yöresinin Yapısal Jeomorfolojisi ve Evrimi". Ege Coğrafya Dergisi. Sayı 3, İzmir.
- KOÇMAN, A., 1989. Uygulamalı Fiziki Coğrafya Çalışmaları ve İzmir-Bozdağlar Yöresi Üzerine Araştırmalar. Ege Üniv. Ed. Fak. Yay. No: 49, İzmir.
- TÜRKİYE MADEN SULARI 1975, Ege Bölgesi. İ.Ü. Tıp Fakültesi Hidro-Klimatoloji Kürsüsü, İstanbul.
- TUNCEL, M.-DOĞANER, S., 1992. "Kütahya'da Kaplıca Turizmi" Ege Coğrafya Dergisi. Ege Üniv. Ed. Fak. Yay., İzmir.
- ÜLKER, İ. 1988. Sağlık Turizmi ve Kaplıca Planlaması. Turizm Bakanlığı Yay. No: 1006, Ankara.
- ZİLLİOĞLU, M. 1984. Evliya Çelebi Seyahatnamesi. Üç Dal Neşriyat, Cilt 9, İstanbul.

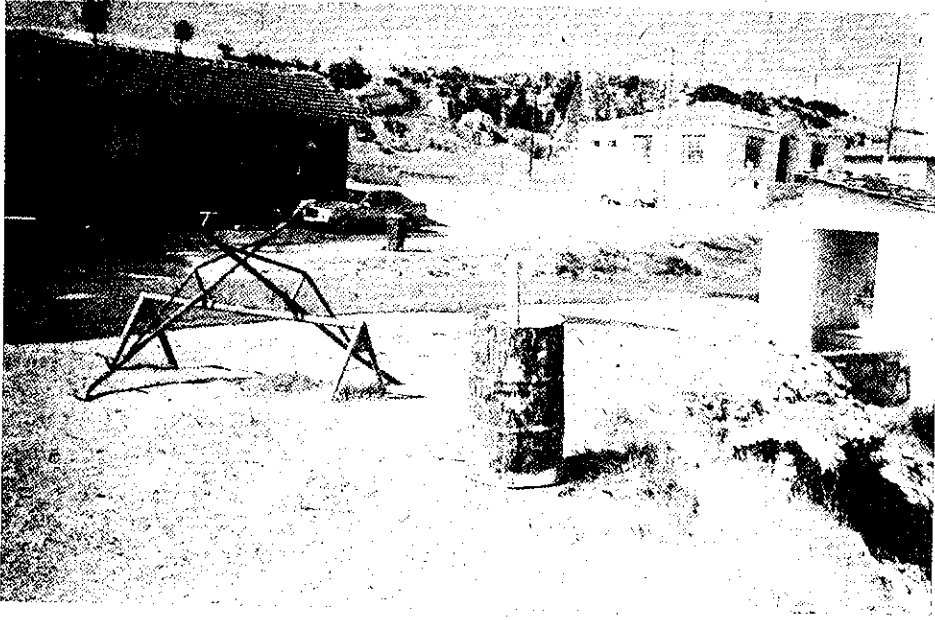

Foto: 1- Kurşunlu Kaplıcalarının tek katlı bağımsız evlerinden görünüş.
Photo: 1- The view one of the independent house of Kurşunlu Hot Springs.

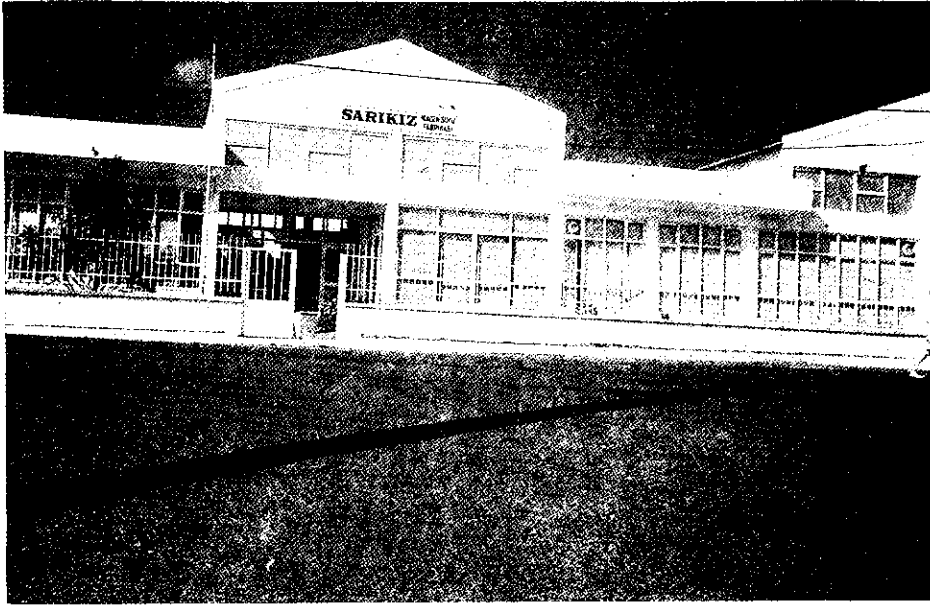
Foto: 2- Urganlı kaplı-
calarının modern tesis-
lerinden görünüş.
Photo: 2- Modern resorts
view of Urganlı Hot
Springs.

Foto: 3- Emir hamamları konaklama tesisleri.
Photo: 3- Emir Bath's resorts.

Foto: 4- Saraycık Kaplıca Hamamları.
Photo: 4- Saraycık Hat Springs' Bats.

Foto: 5- Sarıkız Maden Suyu Fabrikası.
Photo: 5- Sarıkız Mineral water factory.

Foto: 6- Horzumsazdere Termal Kaynağından görünüş.
Photo: 6- The view of Horzumsazdere Thermal.

